

Міністерство культури України
Департамент культури і туризму Харківської обласної
державної адміністрації
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Харківське міське товариство «Філософська освіта»

СУЧАСНІСТЬ ФІЛОСОФІЇ І. КАНТА: PRO ET CONTRA

*Матеріали ХХІІ Харківських міжнародних
Сковородинівських читань,
присвячених 290-річчю з дня народження І. Канта*

26–27 вересня 2014 року

Сковородинівка – Харків
«Майдан»
2015

Карпенко К.І.

ЕКОФЕМІНІСТИЧНА КРИТИКА ПРОСВІТНИЦЬКОГО ПРОЕКТУ І. КАНТА

Гендерний вимір екологічної комунікації ставить взаємозв'язок природи та жінки в центр критики патріархату. Патріархальне мислення ідентифікує жінку з природою і, таким чином, доля природи стає релевантною до того, як жінка відчуває себе у патріархальному суспільстві. Слід підкреслити, що гендерна і феміністська критика кантівського погляду на зовнішню природу та людську природу не співпадають. Феміністська критика, що ініціювала обговорення проблеми у даному спектрі, була і залишається більш різкою і негативною. Гендерний вимір передбачає передусім пошук взаєморозуміння, толерантності, що створюють умови для «ідеальної комунікативної спільноти», у якій ніхто з тих, хто бере участь у дискурсі не зазнає перешкод у вигляді зумовленого відносинами панування примусу.

Для американської дослідниці Карен Варрен, наприклад, екофемінізм – це критика нормативного дуалізму, що санкціонує домінування шляхом привілеїв однієї сторони бінарної опозиції над іншою, особливо, культури над природою. В роботі «Фемінізм та екологія» вона підкреслює, що стандартна версія фемінізму не акцентує уваги на питаннях, що стосуються зв'язків природи та жінок, а тому не виступає теоретичною базою для екофеміністичного дискурсу. «Якщо ж питання стосовно природи включити в феміністську проблематику, то вони будуть сформульовані в інший спосіб. По суті, це вже будуть екофеміністичні питання» [15, с. 3]. Саме екофеміністки прагнуть дізнатися, по-перше, чи відносить Кант жінок тільки до природи, по-друге, в чому особливості кантівської теорії природи та людської природи, по-третє, чи є Кант нормативним дуалістом.

Ці питання відрізняються від тих, які виникають в інших напрямках фемінізму. Ліберальний фемінізм критикує Канта за те, що він не захищає жіночі права [Див.: 9], марксистський фемі-

нізм заперечує всі ствердження про людину, що розглядається тільки як раціональна істота [Див.: 7, 11], радикальний фемінізм критикує Канта за те, що він пов'язує роль жінок лише з репродуктивною функцією [Див.: 8], постмодерністський фемінізм заперечує просвітницьку суб'єкт-об'єктну дихотомію, підтриману Кантом [Див.: 13], соціалістичний фемінізм критикує Канта за ізоляцію суб'єкту від соціального та природного оточення [Див.: 10, 12]. Екофеміністична точка зору полягає в тому, що кантівські погляди на зовнішню природу та людську природу можуть співпадати з екофеміністичними твердженнями про те, як ми повинні розглядати зовнішню природу та людську природу, якщо ми серйозно ставимося як до екосистем, так і до гендерного розподілу ролей у суспільстві.

Кант, звичайно, не ставив питання про природу та жінок у контексті, що сьогодні зветься чи то гендерним, чи то екофеміністичним. Він не говорив також про домінування над природою, хоча часто розглядав питання про домінування одних людей над іншими. Але разом з тим він припускав, «що історію людського роду в цілому можна розглядати як виконання таємного плану природи» [6, с. 18]. Він розмірковував про те, «що робить природа для досягнення цілі, яку людині нав'язує як обов'язок її власний розум» [3, с. 284].

Екофемінізм розглядає домінування над природою та жінкою як загальнокультурний та соціально контрольований процес і саме з цих позицій здійснює гендерну критику кантівської теорії. Так, американський філософ Стівен Вогел, розвиваючи думку про те, що «ми не можемо паплюжити природу, тому що ми природні істоти» [14, с. 88], посилається разом з тим на кантівські поняття просвітництва та автономії для того, щоб схвалити сучасні наукові зусилля стосовно перетворення та використання природи. Якщо ми не можемо споганювати природу, бо ми природні істоти, тоді чоловіки не можуть принижувати жінок, бо жінки, як і чоловіки, теж природні істоти. С. Вогел визнає нормативний дуалізм між людьми як активними агентами діяльності та пасивною, інертною природою. Крім того, С. Вогел поширює поняття пасивної природи на жінок. «Природа не зацікавлена в нашому збереженні», «природа не турбується» [14, с. 88], – наголошує він, а тому виправдовує різні види перетворення природи, бо це – наслідок нашого «автономного розуму» а також «нашої освіченості». Якщо розглянути цей погляд у гендерному вимірі, то

стає очевидним, що він виправдовує також всі види утиску жінок у суспільстві.

Але кантівські погляди можуть використовуватися для виправдання тієї чи іншої точки зору, не маючи з ними нічого спільного. Наприклад, Вогел розуміє автономію як те природне, що культивується у суспільстві. Для Канта ж автономія не є чимось натуральним і тим, що підлягає культивуванню. Автономія – це свобода від природного закону, а також свобода реалізації морального закону. Мішель Зіммерман використовує кантівську установку точніше, ніж Вогел. Він пише: «Автономія вимагає від нас інтегруватися з усім іншим природним світом, учитися поважати природу, жінок та наші власні тіла» [16, с. 56]. Автономія для Зіммермана, як і для Канта, – це основа обов'язку та відповідальності. Просвітництво, за Кантом, не є свободою від природи. Освіченість – це свобода від опікунства, тобто свобода від штучних, невиправданих інструкцій, які ми отримуємо від інших людей.

Кант протиставляв штучне виховання, яке обмежує людей, вихованню, яке ми отримуємо від природи і яке пробуджує в нас самоповагу. «...Банальні моральні настанови, що поверхньо займаються переконаннями, названими (хоча і неправильно) благородними, у дійсності роблять серце слабким і байдужим» [4, с. 144], а «...краса природи, тобто її відповідність вільній грі наших пізнавальних можливостей... може бути розглянута як об'єктивна доцільність природи в її цілісності як системи, ланку якої складає людина» [4, с. 253].

Кантівські погляди на жінок та природу найбільш ґрунтовно представлені в його «Антропології з прагматичної точки зору». Тут Кант стверджує, що жінки відрізняються від чоловіків вірогідними цілями природи, які вона вклала в кожного з них. Цілі природи, що відрізняють жінок від чоловіків такі: «1) збереження роду, 2) культура суспільства та його удосконалення жінками» [2, с. 556]. Жінки продовжують та зберігають рід. Жінки також природно направляють чоловіків, завдяки їх більш тонким почуттям і «вдячності чоловікам за прояви благородного та ввічливого ставлення» [2, с. 554]. Жінки відрізняються від чоловіків не тільки репродуктивною функцією, але також такими рисами, як скромність, красномовність, проникливість. Кант заявляє, що ці розбіжності є природними і не залежать від нашого вибору. Виникає питання, якою мірою гендерні риси є природними, а якою

мірою вони цілеспрямовано конструюються, тобто виникає питання про співвідношення антропологічних та телеологічних міркувань Канта.

Для того, щоб проінтерпретувати попередній кантівський роздум, перш за все, слід відзначити, що він викладений саме в «Антропології», тобто з прагматичної точки зору. Прагматична точка зору не є фізіологічною точкою зору. «Фізіологічне пізнання людини досліджує, що природа робить з неї; прагматичне – що людина як суб'єкт свободи робить, або може зробити, з себе» [2, с. 351]. Прагматична точка зору на природу теоретизує природу таким чином, що людина розглядається як вільний суб'єкт, якого вона може зробити з себе в діяльності. Іншими словами, природа розуміється так, що свобода суб'єкту діяльності може актуалізуватися в ній. Якщо ми будемо розуміти природу як тотальність об'єктів і такою, що повністю детермінована причинністю, то не зрозуміло, як людина може актуалізувати вільну діяльність. Як Кант зауважує в розділі «Трансцендентальна діалектика» «Критики чистого розуму», природа та свобода є двома окремими реальностями, що не перехреснюються. Одна «позначає математичне ціле всіх явищ та сукупностей їх синтезу як у великому, так і в малому». Інша позначає «єдність в існуванні явищ». «Умова того, що відбувається, називається тут причиною, а безумовна каузальність причини в явищі – свободою...» [5, с. 399].

У вступі до «Критики здатності судження» Кант говорить, що величезна прірва між поняттям природи та поняттям свободи, яку не можна подолати, неприйнятна для розуму, бо «загальні закони природи мають основу в нашому розумі, який приписує їх природі (правда, лише у відповідності з загальним поняттям про неї як про природу» [4, с. 51]. Таким чином, за Кантом, можливо мислити природу так, що законність її форми буде кінець кінцем гармонійно співіснувати з можливістю цілей, які ми повинні досягти в природі у відповідності з законами свободи. Кант далі пропонує рефлексивне телеологічне судження про доцільність як теоретичний погляд на природу, який дозволяє нам розглядати природу таким чином, що свобода нашої діяльності здається цілком можливою.

Прагматична точка зору є таким теоретичним поглядом на природу, який розглядає природу як таку, що має за мету можливість нашої діяльності. З прагматичної точки зору жінки від-

різняються від чоловіків, тому що природа забезпечила різні цілі для сексуальних та гендерних відмінностей. Природа могла б створити людей як вид, відтворення якого здійснюється без сексуальних відмінностей. Але природа нічого не робить даремно. Якщо існують відмінності, то вони є цілком ще чогось. Перш за все, Кант розглядає природу як таку, що має цілі, а також засоби для їх досягнення. Природа має свій власний тип організації. Цей погляд пов'язаний з подоланням нормативного дуалізму, який розглядає природу як підлеглу культурі, тому що вона пасивна та інертна, а культура базується на активній людській діяльності. Для Канта, природа як доцільність та передбачення не є пасивною та інертною. Природа забезпечує виховання та удосконалення людей. Американська екофеміністка К. Мерчант, погоджуючись з Кантом, підкреслила, що «природа є учителем людського роду» [11, с. 18].

Коли Кант стверджує, що ми можемо сподіватися на виховання людського роду природою, яка наділена передбаченням, то він припускає, що природа як ціле так організована й так забезпечує поєднання своїх частин, що існує доцільний розвиток, який може бути передбачений людьми. Саме в цьому взаємозв'язаному цілому Кант розрізняє природні сексуальні та гендерні відмінності. Жінки не лише відтворюють людський рід, вони також турбуються про його збереження. Це твердження зовсім не контрастує з феміністськими переконаннями. Коли Нел Ноддінгс заявляє, що жінки знаходять коріння зла в моделях материнської турботи. Вона має на увазі, що злом є те, що викликає страх в матерях щодо існування їх дітей у суспільстві. «Матері бояться болі, безпорадності та ізоляції своїх дітей» [13, с. 112]. Іншими словами, матері турбуються про збереження своїх дітей та про необхідні засоби їх благополуччя.

Якщо жінки за основну мету мають збереження людського роду, то вони також натурально будуть турбуватися про засоби, необхідні для його збереження. У відповідності до гіпотетичного імперативу Кант стверджує, що нераціонально турбуватися про цілі, не турбуючись про засоби. На відміну від інших, говорить Кант, людський рід повинен бути вихований у відповідності до своєї долі. Таким чином, необхідність засобів збереження включає виховання. Людина «може і повинна бути вихованою як у процесі навчання, так і шляхом тренування та дисципліни» [2, с. 578]. Кант багато говорить про виховання дітей, молоді, до-

рослих [Див.: 2, с. 357–359; 6, с. 25–37]. У всякому випадку його пояснення пов'язані з інструкціями, які відповідні конкретним стадіям природного розвитку людини. Наприклад, Кант вірить, що малих дітей, на відміну від тінейджерів, не слід примушувати, але скоріше слід «направляти їх прості інстинкти». Кант, таким чином, розрізняє натуральне та штучне виховання. Люди виховують одне одного штучно, а природа виховує людей натурально. Саме натуральне виховання, яке є ні соціально сконструйоване, а ні лише натуральне (якщо воно означає не-свідоме), має на увазі Кант, коли характеризує жінок як від природи наділених такими рисами, як скромність, красномовність, практичність. Ці гендерні риси виникають із свідомої взаємодії жінок та чоловіків і перебувають у відповідності до природних тенденцій та цілей.

Природа не наділила чоловіків здатністю народжувати дітей, але вона забезпечила їх більшою силою, ніж жінок, для того, щоб жінки та чоловіки об'єднувалися в найінтимніший фізичний союз, який вони як раціональні істоти спрямовують на досягнення цілі, найбільш важливої для природи, на збереження роду. Чоловіки роблять свій внесок у збереження роду, об'єднуючись з жінками. Таким чином, інтимні фізичні зв'язки направляються на досягнення первинної природної цілі відтворення роду, який має своїм наслідком необхідність збереження відповідних засобів виховання розвинутої істоти, яка з'являється на світ. Люди виховують такі здібності, формують такі навички, таку майстерність, які будуть забезпечувати їх засобами існування. Кант називає такі типи майстерності технічними. Вони необхідні чоловікам для того, щоб захистити своїх жінок та дітей. Так створюється громадянське суспільство, в якому чоловіки поряд з участю у суспільній сфері вступають у домашній союз із жінками. «Він спирається на право більш сильного бути повелителем у домі, бо він має захищати його від зовнішніх ворогів; вона спирається на право більш слабкого – знаходити собі захист від інших чоловіків у свого чоловіка – і слізьми робити чоловіка беззброєним, докоряючи йому за відсутність поблажливості» [2, с. 554]. Люди створюють стабільні об'єднання, тому що вони мають також соціальну прихильність одне до одного. Як жінки, так і чоловіки мають репродуктивні та соціальні імпульси до встановлення і збереження їхнього союзу, тому що стабільний союз сприятливий для виховання молодого покоління.

Розбіжність між жінками та чоловіками в тому, що жінки бояться фізичного ушкодження, що вони сором'язливі, а чоловіки енергійні та сильні. Жінки, за Кантом, ставляться до чоловічих рис на основі свідомого досвіду, а не фізичної сили, покладаючись на ввічливість, скромність, красномовність. Ввічливість, ошадливість, скромність та красномовність – це все теж сила раціональних істот. Вона характеризує не тільки природно-технічну схильність, а також природно-прагматичну схильність до соціалізації, не менш (а може й більш) виразно окреслену, ніж у чоловіків, бо її конфігурація нерідко складніша за чоловічу.

Прагматична схильність є схильністю до культивуваці соціальних якостей. В соціальних взаємовідносинах вона пов'язана з відмовою від грубої фізичної сили і з формуванням добре вихованої (якщо ще не моральної) людини, схильної до консенсусу. Жінки удосконалюють схильність до розважливості, бо вони не можуть покладатися на фізичну силу при зіткненні з фізичною силою чоловіків. Готовність використати фізичну силу та страх фізичної шкоди не можна порівняти. Таким чином, жінки мають більшу природну схильність до розвитку удосконалених цивілізованих якостей. У цьому смислі жінки природно керують чоловіками, вони перевершують чоловіків, направляючи їх прихильності.

Як відомо, зовнішня доцільність стосується використання одного організму іншим в його особистих цілях. Розважливість як частина природної прагматичної схильності становить собою можливість використання іншої людини в своїх цілях. Жінки, вважає Кант, не використовують інших, намагаючись домінувати над ними і використовуючи силу, скоріше вони використовують інших опосередковано, через «навіювання любові». Жінки не вільні від бажання домінувати над чоловіками, але вони не використовують ті ж засоби, що і чоловіки, для досягнення своїх цілей. Для цього вони застосовують шарм, лагідність, обачливість. «Жінка, – говорить Кант, – рано досягає впевненості, що вона може подобатися» [2, с. 557].

Кант намагається дати пояснення розбіжностям між статями (гендерним розбіжностям), які пов'язані з біологічними розбіжностями і впливають з них. Його пояснення не встановлює ефективного причинного зв'язку між біологічною та соціальною долею. Це пояснення базується на кінцевій каузальності цілей. Телеологічне судження про схильності дає Канту основу для вис-

новку про те, що жінки пов'язані з природою у тому сенсі, що вони мають більшу схильність до турбот про виживання роду та до свідомої відповіді на чоловічі претензії у світі. З цієї метою жінки розвивають *недомінантні* стратегії діяльності.

Що стосується кантівських поглядів на шлюб в громадянському суспільстві, то здається, що він не приписує ті чи інші ролі жінкам, а описує ролі, які актуально вони відігравали у сучасному для нього суспільстві. Ми можемо докоряти Кантові за те, що він не захищав прав жінок, але ми не можемо докоряти йому за те, що він не визнавав за жінками цивільних прав, зокрема, шлюбних прав та обов'язків. Кант не малював образ жінки як слабкої, безпорадної, безсилої та інертної істоти. Більш того, він називав «дурнями тих, хто вважає, що жінки слабкі й насміхається над ними» [2, с. 554]. Кант – філософ, який визнає силу, що мають жінки, і цінність, яку вони становлять у суспільстві. Якщо існує необхідність подолання нормативного дуалізму, то також існує необхідність визнання сили жінок не лише у приватній, а також і в соціальній сфері.

З гендерних позицій більш різким є ставлення до Кантівської критичної філософії. Спочатку екофеміністки взагалі рішуче відкидали її, тому що вона малює природу як тотальність об'єктів, тому, що людський розум в ній розглядається як законодавець пасивної природи, а тому розум (чоловік) активно детермінує пасивну різноманітність інтуїції (жінку). В інтерпретації Канта, розум з'явився для того, щоб домінувати над тілом, люди з'явилися, щоб домінувати над тваринами. Вірно, що Кант пропонує теорію природи як тотальних об'єктів в «Критиці чистого розуму», але це не стосується його роздумів про природу у «Критиці здатності судження». Тут Кант експліцитно пропонує альтернативну теорію природи, яка розглядає її не як тотальність об'єктів, а скоріше як систему цілей, в якій розбіжність між органічною та неорганічною природою є центральною, і де люди як органічні істоти розглядаються як співучасники системи природи. Такий підхід до природи корелює з сучасним екофеміністичним дискурсом й знаходить у ньому схвалення.

Органічні істоти можна розглядати через внутрішню доцільність. Кант так визначає принцип внутрішньої природної доцільності: «органічний продукт природи є такий, в якому все в один і той же час є ціль і відповідно засіб» [4, с. 243]. Цей принцип відкидає усілякі намагання розглядати невід'ємні частини живого

організму як безпричинні, недоцільні, або такими, що лише приписуються сліпому природному механізму. Ми розглядаємо живу органічну цілісність в термінах її організації і з повагою до того, як частини служать відповідно як цілі і засоби один одного (биття серця примушує рухатися кров, кров використовує серце для свого розподілу). Дерево, наприклад, є в один і той же час причиною й наслідком самого себе у трьох смислах: 1) дерево генерує інше дерево; «дерево продукує себе»; 2) дерево також продукує себе як «індивідуальність», у зростанні; 3) дерево продукує себе, оскільки існує взаємна залежність збереження однієї частини завдяки збереженню іншої частини [4, с. 244]. Ці три типи продукування означають, що існує інтеграція виду, інтеграція індивіду, інтеграція частин цілого організму. Органічна природа здатна самопродуватися, самоутверджуватися, самовідновлюватися. Органічне ціле сприймається інтуїтивно, чуттєво, але цілісність екосистеми і цілісність природи не сприймається чуттями, вони надчуттєві. Для створення поняття екосистеми у кантівському розумінні, ми повинні звернутися до концепції зовнішньої доцільності, яка позначає зовнішні відносини між речами та істотами. Всі живі істоти мають внутрішню доцільність і можуть бути розглянуті як цілі-в-собі, тоді як цілі частин – це створення, утвердження і відновлювання цілого.

Сама зовнішня доцільність може бути розглянута як ціль інших процесів, як засіб для деяких інших цілей. «У рамках зовнішньої доцільності людський рід не може стверджувати нічого іншого, крім того, що на відміну від інших існуючих видів він не лише має цілі, але ще й формує поняття про них» [4, с. 303–304]. З точки зору зовнішньої доцільності люди як живі організми не вище за інших живих організмів. Люди – різновид тварин, але навіть тварини не вище за рослини. Судження про об'єктивну зовнішню доцільність припускає висновок про те, що люди – це ціль життя рослин, точно також, як і інший висновок – про те, що людське життя – це тільки засіб для життя рослин. Екосистемне розуміння взаємозв'язку між видами базується на понятті зовнішньої доцільності.

Кант говорить також про обов'язки людей щодо тварин. Ми теж маємо тваринну природу, а тому наша жорстокість у відношенні до тварин проковує жорстокість у відношеннях з іншими людьми. Кант вірив, що «співчутливість у відношеннях до тварин розвиває гуманні почуття до людства» [4, с. 300–301].

Таким чином, нормативний дуалізм не може бути локалізований у кантівському розумінні відносин між жінками і чоловіками як біологічними істотами, а також між людьми та іншими живими істотами, тому що люди і всі інші живі творіння живуть одним органічним життям. Але існує можливість для нормативного дуалізму, що впливає з соціальних якостей людей, які відрізняють їх від тварин та рослин. У цьому розумінні нормативний дуалізм конструюється і закріплюється, відповідаючи певним соціальним цілям. Ю. Габермас, визнаючи це протиріччя, намагається подолати його, формулюючи на новий лад кантівську теорію моралі з погляду питання про обґрунтування норм засобами комунікативної теорії. Він відмовляється від категоричного поділу на царину інтелігібельного, куди належать обов'язок і свободна воля, і царину феноменального, яке поряд з іншим охоплює схильності, чисто суб'єктивні мотиви, а також інституції держави й суспільства. Крім того, комунікативна філософія долає суто внутрішню, монологічну позицію Канта і претендує на те, щоб розв'язувати проблему обґрунтування, від якої Кант зрештою ухиляється посиланням на факт розуму [1, с. 333–334]. Завдяки саме цим особливостям відкриваються нові перспективи екофеміністичного аналізу просвітницького проекту І. Канта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габермас Ю. Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? // Ермоленко А. М. Комунікативна практична філософія. Підручник. – Київ : Лібра, 1999. – С. 325–345.
2. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения // Кант И. Сочинения в шести томах. М.: Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 349–589.
3. Кант И. К вечному миру // Кант И. Сочинения в шести томах. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 257–310.
4. Кант И. Критика способности суждения. – М. : Искусство, 1994. – 367 с.
5. Кант И. Критика чистого разума // Кант И. Сочинения в шести томах. – М. : Мысль, 1965. – Т. 3.
6. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое Просвещение? // Кант, И. Сочинения в шести томах. – М. : Мысль, 1966. – Т. 6. – С. 25–37.
7. Agarwal, Bina. The Gender and Environment Debate: Lessons from India // Feminist Studies 18, no 1, 1992. – P. 119–158.
8. Curtin, Dean. Towards an Ecological Ethics of Care // Hypatia. Spring, vol.: 6, 1. In Karen J. Warren, ed. Ecological Feminist Philosophies. – Bloomington: Indiana University Press, 1996. – P. 28–43.

9. Firestone, Shulamith. *The Dialectic of Sex*. – London: Women Press, 1989.
10. Mellor M. *Feminism and Ecology*. – Cambridge: University Press, 1997.– 268 p.
11. Merchant, Carolyn. *The Death of Nature*, Harper and Row. – New York, 1997.
12. Mies, Maria and Vandana Shiva. *Ecofeminism*. – London: Zed Press, 2014.
13. Nodding, Nel. *Women and Evil*. – Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1998.
14. Vogel, Steven. *Nature, Science, and the Bomb* // *Tiklin* 3, no. 4 (July–August, 1998). – P. 2–90.
15. Warren J. Karen. *Feminism and Ecology: Making Connections / Environmental Ethics* (Winter, 1987). – P. 3–20.
16. Zimmerman, Michael. *On Autonomy and Humanity's Relation to Nature*. – *Tiklin* 4, no. 2 (March–April 1989). – P. 46–67.

Клок Т.М.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СВОБОДИ ЛЮДИНИ В НІМЕЦЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Тема нашого дослідження направлена на інтерпретацію свободи в німецькій класичній філософії. Першим представником цього філософського періоду був Імануїл Кант. Він в своїх працях відділяє свободу від причинності. Найчіткіше така дескрипція розкривається в «Критиці чистого розуму», «Критиці практичного розуму». Свобода і причинність перебувають в різних світах. За його визначеннями ноуменальному і феноменальному, тобто світі явищ та умоглядному світі. Імануїл Кант в Критиці чистого розуму пише, що свобода і природна необхідність можуть існувати незалежно одна від одної і без збитку одна для одної [3, с. 336]. Крім цієї концепції, в історію світової філософії, ще ввійшла апріорна теорія свободи. В іншій своїй праці, а саме «Критиці практичного розуму» філософ пише: «Але свобода єдина із всіх ідей спекулятивного розуму, можливість якої хоча ми і не осягаємо, але знаємо аргіорі, так як вона є умова морального закону, який ми знаємо» [2, с. 314]. В цій сентенції філософ пише не тільки про нечуттєве осягання свободи, але й про нове її розуміння. Тобто про свободу як умову морального закону, ця думка є важливим етапом у порівнянні з іншими епохами. Ні античність, ні новий час не розуміли свободу як підґрунтя моральності та моралі. Ми б у свою чергу, додали, що вона є умовою ще й гуманності та людяності. Критикуючи філософські системи попередників Кант приходять до «метафізики свободи», яку він не розвинув, а тільки почав створювати. Інші концепції свободи в німецькій класичній філософії старалися зробити свій внесок. Жоден з наступників розробляючи власні нові теорії та гіпотези не міг, не відштовхуватись від Імануїла Канта.

Другий видатний німецький філософ – Іоган Фіхте. В своєму науковченні стверджує, що акт мислення виконується тільки через свободу [4, с. 472]. Він продовжує в «Досвіді нового науков-